

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Martin N. Hansen: To sange på dialekt

Morten Kamphövener: Anders Lebeck - en hundredårsdag

Jesper Oldfux: Jeg har øjeblikke -

*Marten Refslund Poulsen: Fra mindesamværet
for Anders Lebeck 15. maj 1938*

N. C. Spandet: Anders Lebeck og Sønderjysk Skoleforening

W. Christiansen: Det gamle Schweizerhalle

F. S. Grove-Stephensen: Slies herreds segl

Boganmeldelser

MAJ

5 · 1968

44. ÅRG.

En sydslesvigsk bog-NYHED til FAVØR-PRIS

Omkring 1. oktober udsender SKANDIA FORLAG, Flensborg, en ny bog af redaktør Jacob Kronika. Bogen udsendes med støtte af »Grænseforeningen Slesvigsk Samfund«s nyoprettede bogfond.

Bogens titel bliver:

KRONIKA fortæller

Indholdsfortegnelsen ser således ud:

1. Den røde greve fra Slesvig, den røde general fra Slesvig og de tyske »østlere« – København og oktober revolutionen.
2. Stefan – Krig og grænselandskamp.
3. John – Kong Håkons unge ven.
4. Nazismens vanvittige magtdrømme.
5. Hitler som antikrist.
6. Digter-børnene. – Familien Thomas Mann.
7. En sommernatsfest i et kongeslot – Magikeren Gustaf Gründgens.
8. En salon i Steglitz – Berømtheder fra musiklivet.
9. Karen Blixen i Berlins hotel »Adlon«.
10. Den 9. april 1940 – Oplevede træk af forspillet.
11. Den 9. april 1940 i Berlin.
12. Bomberegningen over Berlin (1943).
13. Lige før Ragnarok – Berlin 1945.
14. Stalins fange – Slesvigske dagbogsblade fra Moskva.
15. Englænderne i Sydslesvig – Dagbogsblade fra København, Nürnberg, Flensborg.
16. Da det kneb med melodien – »De kalder mig nazi-spion« – Et københavnsk flyveblad.
17. Den tyske Sibylla – I efterkrigstidens Berlin.
18. »Ikke ville så meget« – Samtale med digteren Gottfried Benn.
19. Sartre i Berlin – »Fluerne«s tyske premiere og en digterreception.
20. »De sidste trin« – Thomas Manns søn Klaus og Søren Kierkegaard.

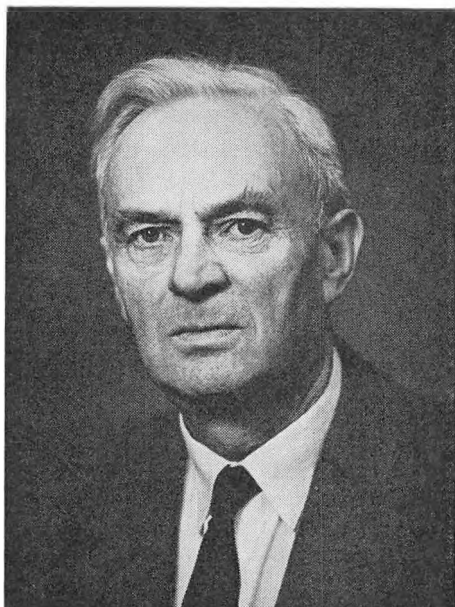
Bogen udkommer kun indbundet – bogladeprisen bliver ca. 38,- kr. Ved *forudbestilling inden den 20. maj 1968* kan De få bogen for

kr. 26,50

Send Deres bestilling *straks* til:

SKANDIA-VERLAG, N. A. Sørensen KG, 239 Flensborg, Norderstrasse 74

Martin N. Hansen.

TO SANGE PÅ DIALEKT

Formanden for Alsingergildet, overbibliotekar Martin N. Hansen, har udvalgt omstående to sange, en lys majsang og en vemodig høstsang, og han har medsendt melodier, han havde liggende, som ikke før har været offentliggjort. I Sønderjyske Årbøger 1964, side 240, har Ernst Christensen skrevet en lunefuld Martin N. Hansen-biografi.

I den festlige hilsen, som Jeppe Aakjær ind under jul 1919 skrev til folket sønderude, siger han, at det, der ville skyde op af folkerod, blev ødelagt for os, før det satte top. Og derfor:

Så bløw den trang,
I haj te sang,
en bevren i jer stemm.

Det må indrømmes, at vi ikke havde nogen stor hjemlig sangskat at tære på under fremmedherredømmet. Men at dette udelukkende skyldtes styret og de kræfter, der måtte ofres på den nationale kamp, tør jeg ikke hævde. Jeg ville snarere tro, det skyldtes, at vi ingen sangere havde i det tidsrum, for de fremstår jo ikke på kommando, hvor hårdt brug der end til tider kan være for dem. Gode tider og frie forhold fremmer ikke altid digtekunsten, langt fra.

Jeppe Aakjær priser i sangen det gjevwe væjmelssprog, som de fine ikke agter, og hævder med fuld ret:

1968-5

Det sprog skal vi få te å kling,
så det skal syng i hjat og bring ...

Jeg ville gerne i disse år skrive nogle sange på sønderjysk, og jeg havde da også held til at digte et par stykker, som har holdt sig levende. Senere har jeg skrevet flere, og jeg nægter ikke, at det har været mig til stor glæde at skrive en række viser og sange, der, for at bruge Aakjærs ord, er skudt op af den sønderjyske folkerod, og at folk vil bruge dem.

Man får nu og da stillet spørgsmålet, om det ikke er vanskeligt at skrive viser og sange på dialekt eller på folkemål, hvad man nu vil kalde det. Dertil er egentlig kun at svare, at hvis man kan håndværket og har sans for rytme, er det absolut ikke sværere at skrive på dialekt end på almindeligt dansk. Men det forudsætter naturligvis, at man er fuldt fortrolig med sin dialekt og ikke misbruger den. Finder man ikke de rigtige ord straks, må man vente, til de melder sig. Det er galt at forhaste sig, for det er næsten ikke til at rette i en trykt tekst – jeg véd det af erfaring og beklager, at jeg nu og da har ladet et digt trykke, som ikke var helt færdigt.

Det allermeste af det, som folk har at meddele hinanden, kan siges med jævne ord, når man tænker sig om og vælger de rette udtryk. Jeg mener tilmed, at man kan sige ting med større inderlighed på folkemål, hvis man da ellers har noget på hjerte. Om de store hændelser bruges i reglen kun få og korte ord.

I sit ledsagende foredrag til en radioudsendelse af Sange Langs Grænsen sagde Hans M. Futtrup, at kun få kritikere havde beskæftiget sig med min digtning, men til gengæld havde mange komponister fundet frem til mine viser og sange og skrevet melodier til dem. Det er rigtigt. Jeg har endda mange melodier liggende, som aldrig har været fremme, og jeg vil tro, at det kunne have sin betydning at få nogle af dem frem i Sønderjysk Månedsskrift, så de er tilgængelige for interesserede. Sangen langs grænsen kan aldrig blive for rig, og det er morsomt at kunne yde et beskedent bidrag til den.

Den lille sang »Åv blommer er så fuld, så fuld« er fra mine unge år og

Åv blommer er så fuld, så fuld
den hiele maj!
Mæ gör di mænne blommes guld
så rig og glaj.

Og ålt, hvad der kån trykk og tyng'
og slå som håvl'
er genne væk, og æ må syng'
med åll' e fovl'.

Det er, som om der sprang en lænk'
og brast en bom.
Hvor kunn æ somtid tvivl og tænk',
det itt vill' komm'?

Åv blommer er så fuld, så fuld
den miele maj!
Og åll' di mænne blommes guld
gör rig og glaj.

Åv blommer er så fuld, så fuld -

Friskt og muntert

Kai Jørgensen

Åv blommer er så fuld, så fuld den

hie - le maj! Mæ gor di mænne blommes

guld så rig og glaj. 1.-3. 4. Og ålt, hvad
3. Det er, som
4. Åv blommer glaj.

må være skrevet omkring 1924, for den står i en lille samling digte fra det følgende år. Der er flere melodier til den. Pastor Kai Jørgensen, der var præst i Særslev på Nordfyn, men omkring 1930 flyttede til Guderup og blev præst for Egen sogn, havde et fint øre for sang og skrev en melodi, som jeg er kommet til at sætte mere og mere pris på. Den bringes her. Han døde desværre så tidligt.

»E vår må hå sin stråt« er fra mine senere år og bringes her med en melodi af Viggo Bitsch, der var kantor i Vemmetofte. Han har for øvrigt skrevet adskillige udmærkede melodier til mine sange.

Martin N. Hansen.

Som vejsen blæj og blomme
nok miestendiels en finde
lidt hengemt suel og somme
med øm' og lykle minde.
Og med ens venlav svinde
vor egen stads og stå.
Vor' ungdomsdav', Mari, Mari,
di gik, ja gik dæ' stråt.

E høest vil hå sin vis' no,
og som e skov bløv brune,
vi lær' vel å sætt pris o
den frugt, der langsomt mune.
Men suel i sind det lune,
næ vinter sætter ind,
og vi må sidd' og lytt, Mari,
til stórm og nurenvind.

Om vi må go lidt savte,
men i vort sind der nynner
en gammel glæj, da avte
vi itt, e fovl' begynder
så javnt å trækk mod synder.
En afild fuld åv frugt
med grien' trykt nenn, Mari, Mari,
det syn kån og' vær' smukt.

Men hven e blomme bryrre,
og fovl' er kry og syng,
og suel og vårvind yrre –
hven vill' itt gjenn vær' ynge?
Så samles ny i klynge
med glæj til stads og stå.
Og vi må træj til sid', Mari,
e vår må hå sin stråt.

E vår må hå sin stråt

Følsomt

Viggo Bitsch

Som vejsen blæj og blommer nok miestendiels en fin - de lidt

hengent suel og somme med om' og lykle min - de. Og

med ens venlav svin - de vor eg - en stads og stå. Vor'

ungdomsdav' Ma - ri, Ma - ri, di gik, ja gik dæ' stråt.

ANDERS LEBECK

- EN HUNDREDÅRS DAG

I anledning af hundredårsdagen for Anders Lebecks fødsel den 15. maj skriver redaktør Morten Kamphövener, Åbenrå, om redaktør Lebecks virke og indsats i den nationale kamp.

Kunsthistorikeren Julius Lange indledte et brev til professor Harald Høffding den 11. september 1891 med følgende linjer: »Din unge slesvigske Ven har jeg naturligvis paa din Anbefaling gerne givet Adgang til mit Kursus. Ogsaa hans Ansigt var en god Anbefaling, for ej at tale om hans Hjemstavn.«

Den unge slesviger var den 23-årige Anders Lebeck, bondesønnen fra Bovlund Bålsted i Agerskov sogn, som var rejst til København for at søge videreuddannelse til brug i en gerning i sin sønderjyske hjemstavn. Han havde 1890 begyndt et studium på Landbohøjskolen med en uddannelse som dyrlæge for øje, men havde nu fattet en anden beslutning og ønskede at gøre sig fortrolig med dansk historie og kultur.

Som det ses, har han altså deltaget i et af de kursus, Julius Lange afholdt, og hvor han holdt sine fremragende kunsthistoriske foredrag, men har også hørt forelæsninger hos professor Høffding foruden at drive studier i historie, nationaløkonomi og litteratur.

Efter alt at dømme er det H. P. Hanssen, som har tilskyndet ham til dette studium og har introduceret ham hos den særlig sønderjysk interesserede kreds i København, hvis medlemmer blandt andre var A. D. Jørgensen, Høffding og H. V. Clausen. De mente, at man ikke kunne overvurdere betydningen af, at unge sønderjyder meldte sig til national tjeneste, og en af disse unge var altså Anders Lebeck.

★

Anders Outzen Lebeck blev født den 15. maj 1868 i Bovlund og stammer således fra en af de grundtvigsk-folkelige egne i Nordslesvig. Hans fader, gårdejer Jens Outzen Lebeck døde 1872, kun 31 år gammel, og hans moder sad nu tilbage på gården med tre børn, deriblandt Anders, som kun var fire år. Hans læselyst blev tidligt vakt, og efter at han var blevet konfirmeret i frimenighedspræst L. B. Poulsens menighedssal, var han elev på efter-

*Anders Lebeck. Født 15. maj
1868 i Bovlund. Død 26. april
1926 i Åbenrå.*

skolen i Hejls, først 1889–90 blev han i en alder af 21 år elev på Askov. Nu er det, han tager beslutning om en videreuddannelse for at tage en national gerning op og dermed opgive en fremtid som bondemand og en eventuel overtagelse af fødegården.

★

Under fremmedherredømmet var der for en ung mand, der ønskede en fremtidsgerning i det nationale arbejdes tjeneste, ikke mange gøremål at vælge imellem. Et studium ved tyske højere skoler var mange betænkelige ved, og det blev derfor naturligt for flere af datidens unge at vælge journalistikken. En af dem var Anders Lebeck. Han blev 1893 medarbejder ved »Hejmdal« i Åbenrå, som netop var blevet overtaget af H. P. Hanssen. Det blev i de seksten år, han var knyttet til bladet, til et frugtbart samarbejde, men også til et personligt venskab, der varede livet ud, og for Lebecks vedkommende til et beundrende afhængighedsforhold til H. P. Hanssen.

Foruden Lebeck var Nicolai Svendsen, Thade Petersen og den senere højskoleforstander P. Andresen H. P. Hanssens første medarbejdere. I sine erindringer skriver H. P. Hanssen, at hverken han selv eller de var skolet i det daglige redaktionsarbejde, men, tilføjer han, »de var alle, som deres senere virksomhed har vist, betydelige, særprægede personligheder, dybt grebne af den danske sag og brændende af længsel efter at stille deres evner

og kræfter i nationalitetskampens tjeneste. De var udrustede med megen viden, hver på sit specielle område ... Kun Anders Lebeck følte sig i længden på sin rette hylde som journalist.«

At der må have været tale om store begyndervanskeligheder, siger sig selv. Det fremgår tydeligt af brevvekslingen mellem H. P. Hanssen og H. V. Clausen (se Harald Jørgensen: »To Ungdomsvener«, side 132, hvor man forbavses over den skarpe kritiske og korreksende tone, den store »Besserwiser« H. V. Clausen anvender i omtalen af dem alle, H. P. Hanssen ikke undtaget. Det er uden tvivl rigtigt, at Lebeck kun langsomt tilregnede sig viden og journalistisk færdighed. Men dette savn opvejedes af en jernvilje til at fremme og udbygge sin egen udvikling og viden, en proces, som varede ved, så længe han levede. Undrer man sig over H. V. Clausens skarpe tone, bør det dog tilføjes, at der til grund for den lå en stor interesse for Lebecks fremtid og ydermere et personligt venskab.

For Lebecks vedkommende drejede det sig forståeligt nok om begynder-vanskeligheder. For yderligere at dygtiggøre sig begav han sig ud på studierejser, første gang i årene 1894–95 til Berlin og Oxford, en del år senere til Paris. Da han var kommet hjem 1895, ægtede han sit bysbarn, Margrethe Hansen, datter af Henrik Hansen. I de følgende år blev der god brug for hans evner ved bladet. Navnlig vakte en artikelrække, han skrev under mærket »Jesper Oldfux«, stor opmærksomhed og morskab. I causerende form skrev han her om døgnets foreteelser, men især satiriserede han i Köller-perioden over det tyske tvangsstyre. Det morede ikke altid tyskerne, og da en tysk politibetjent 1902 blev fornærmet over en artikel om »Katten Peter«, der ikke var blevet noteret, kostede det Lebeck en bøde på 300 mark. Men artiklen var pengene værd. Da han et par år senere fik en bøde på 400 mark for at have fornærmet redaktør Karl Strackerjan i Haderslev og indankede dommen til landsretten, blev han frifundet. For fornærmelse mod den tyske forenings formand dr. Hahn idømtes han en måneds fængsel, som han afsonede i Haderslev.

Da H. P. Hanssens svigersøn, Kr. Refslund Thomsen var blevet medarbejder ved »Hejmdal«, blev Lebeck 1909 – som det hed – fri medarbejder ved »Dannevirke« i Haderslev. Denne form for engagement beroede på, at bladets ledelse var indforstået med, at han også blev anvendt til et nationalt arbejde ved siden af arbejdet på redaktionen, og det blev med årene en temmelig stor, men så godt som ulønnet virksomhed. Med henblik på omstændighederne ved hans afskedigelse fra bladet femten år senere, knytter der sig en vis interesse til den kendsgerning, at der ved hans tiltræden blev tilføjet protokollen en bestemmelse om, at han som medarbejder skulle »føje sig efter bladets tendens«. Selv mente han, at det skete på grund af hans tidligere virksomhed ved »Hejmdal« og hans tilslutning til H. P. Hanssens politiske holdning.

I øvrigt bestod der et udmærket samarbejde mellem ham og »Dannevirke«s ansvarshavende redaktør Nicolai Svendsen. De var fra 1902 til 1914 fælles om en »Sønderjydsk Korrespondance«, som flere redaktioner i kongeriget abonnerede på. De fleste artikler er sikkert skrevet af Lebeck, og de vil i dag kunne benyttes som et værdifuldt kildemateriale til disse års interessante afsnit af Sønderjyllands historie. I bladet skrev han om landbrugsforhold, bl. a. en artikelrække om domænebønderne i Haderslev amt. Han skrev en bog om Haderslev Amts Landboforening, og for at studere nationale mindretalsforhold foretog han rejser til Schweiz og Østrig.

Lebeck var 1908 blevet udnævnt til hjælpesekretær i Vælgerforeningen, hvis tilsynsråd han var medlem af indtil genforeningen. Sin største indsats har han uden tvivl øvet som kasserer og forretningsfører for Sønderjydsk Skoleforening, et hverv, han 1911 overtog efter Hinrich Thomsen, og som han omfattede med stor kærlighed og interesse. Gang på gang henviste han tillidsmændene til betydningen af, at ungdommen, »da vort modersmål fuldstændig forsømmes i skolen«, søgte til danske efter- og højskoler. Som også i andre forhold viser hans efterladte papirer, med hvilken omhu og samvittighedsfuldhed han varetog dette betydningsfulde hverv.

Det må betragtes som en anerkendelse af denne hans indsats, at han 1920 blev valgt til formand for skolekommissionen i Haderslev. I 1912 var han valgt til formand for den haderslevske kommunalforening, som under hans ledelse fik en overordentlig stor betydning for danskheden i byen. Det var den, der havde varetaget forarbejdet til det store danske årsmøde i Haderslev den 13. og 14. juni 1914, et par måneder før verdenskrigen brød ud. Det må have været ham en særlig glæde at holde åbningstalen for de mange tusinde, der deltog i dette stævne, hvor H. P. Hanssen ved friluftsmødet holdt sin store tale og gav udtryk for den styrke, danskheden efter de senere års samling med tilslutning fra en ny generation nu kunne mønstre.

Det kan ikke siges, at Lebeck var en oratorisk begavelse, men han blev gennem årene stærkt benyttet som taler. Han var altid grundig og velforberejdet, og hans emne var ofte Skoleforeningens virksomhed og opgaver; under jordkampen blev han ikke træt af at minde sine tilhørere om, at de, der ejede jorden, ikke blot havde rettigheder, men også pligter.

Før rigsdagsvalget 1912 havde jeg lejlighed til at overvære et valgmode i en krosal, hvor han talte sammen med Kloppenborg Skrumsager, der som udgangspunkt for sit foredrag fremdrog eksempler fra Gustav Frenssens roman »Jörn Uhl«. Talerne var anbragt ved et lille beskedent bord, og i det øjeblik, Kloppenborg skulle begynde sin tale, mødte gendarmen op og satte sig midt imellem de to talere efter først at have plantet sin pikkellhat midt på bordet. Det gav under tilhørernes rungende latter Kloppenborg

anledning til en bemærkning om, at det nu var let for ham at tage ordet, når han havde en gendarm ved den ene side og en redaktør på den anden. Af det korte referat i »Modersmaalet« ser jeg nu, at Lebeck i sin tale advarede imod, at befolkningen blev afhængig af embedsstanden, domæneforpagtere m. v.

Ved verdenskrigens udbrud blev Lebeck arresteret sammen med andre fremtrædende, danske mænd og ført til øen Dänholm. Efter hjemkomsten blev han ikke indkaldt til krigstjeneste, men fortsatte arbejdet ved bladet og sysselsatte sig med iver med det velgørenhedsarbejde, Kommunalforeningen havde påtaget sig, og som Lebeck organiserede, lige som han også tog sig af arbejdet med at sende julepakker til soldaterne ved fronten. Der var nok at tage sig af i de trælse og onde krigsår, og da krigen sluttede, fik han hænderne fulde af det forberedende genforeningsarbejde. Han blev medlem af Vælgerforeningens skoleudvalg og arbejdede her med forberedelserne til den skoleordning, der skulle indføres efter genforeningen, en opgave, han naturligtvis var stærkt optaget af.

Som underskriver af Vælgerforeningens novemberresolution stillede Lebeck sig klart ved H. P. Hanssens side og søgte i den følgende tid at forfægte Åbenrå-gruppens standpunkt i »Modersmaalet-Dannevirke«. Der skal her ikke gås nærmere ind på de uoverensstemmelser med en kreds af bladets aktionærer, som denne stillingtagen medførte, og som navnlig udviklede sig først på året 1919. Det endte med, at bladets nyvalgte tilsynsråd på initiativ af konstitueret amtsforvalter C. O. Pedersen, der var vendt tilbage fra et ophold i Danmark under krigen, afskedigede ham i 1924 uden pension.

I et brev til J. H. Schmidt, Vojensgård, dateret den 1. maj 1919, oplyser Anders Lebeck, at han i København var blevet stærkt optaget af dansk politik og var tiltrådt sin stilling ved »Modersmaalet-Dannevirke« med ønsket om at få lejlighed til at skrive oplysende artikler om danske politikere og danske politiske forhold. Han havde straks skrevet en artikel om J. C. Christensen, men den var aldrig kommet frem. Siden da havde han holdt sig til forholdene i Nordslesvig.

Derefter hedder det i brevet:

»Nu vender man sig imod mig for mine Artikler om Flensborgsspørgsmaalet, vil endog have min Ytringsfrihed begrænset, uden at tænke paa, at Journalistik uden Aabenhed og Ærlighed i Anskuelserne er som en lydende Bjælde.«

Men nu, da Flensborgspørgsmålet træder mere i baggrunden, kunne han tænke sig at få en friere og sideordnet stilling ved bladet, og han glædede sig ved tanken om at gøre læserne bekendt med dansk politik. I så fald måtte han dog under ansvar have frie hænder indadtil og udadtil og være medlem af direktionen.

Men denne tanke om at få en selvstændig stilling indenfor sønderjysk presse (han havde før Wildenrath–Krabbe-perioden forgæves søgt at købe »Dannevirke«) blev forpurret, eftersom »Striden om Dannevirke« tilspid- sedes. Et årstid senere skrev han til H. P. Hanssen, at han var træt af stri- den og kunne ønske at komme ind under roligere forhold. Derfor beder han nu om støtte til en ansøgning om at blive amtsforvalter i Haderslev.

Heller ikke denne plan blev til virkelighed. Men han blev ved det første valg, sønderjyderne deltog i efter genforeningen, valgt ind i Folketinget af Venstre, men han nedlagde i 1924 mandatet til fordel for H. P. Hanssen og har sikkert i denne periode haft tid nok til at vie sig det politiske liv. Men som folketingsmand fik han sikkert sin største oplevelse. Det var, da han ved modtagelsen af de sønderjyske rigsdagsmænd på Amalienborg, svarede på kong Christian X's velkomst. Lebeck sluttede med at sige:

»Tak, kong Christian for velkomsten i dag! Tak for ridtet over grænsen, som tusinder af hjem i Sønderjylland havde forberedt ved deres troskab mod Danmark! Tak for de venlige tanker under krigen og de tider, der gik forud! Gid det, der nu står tilbage, må bringe kongehus og fædreland lykke!«

Det blev et uforglemmelig øjeblik for dem, der oplevede det. Mens Le- beck endnu talte, havde kongen grebet hans hånd, og sådan stod de to mænd, indtil talen var afsluttet, hvorpå kongen istemte sangen »Der er et yndigt land.«

Efter at have opgivet folketingsmandatet fik Lebeck 1924 ansættelse ved Det sønderjyske Landsbibliotek i Åbenrå, og fik her blandt andet lej- lighed til at medvirke ved ordningen af en række sognebiblioteker. En sær- lig tilfredsstillende for ham var, at der nu gaves ham lejlighed til at syssel- sætte sig med de nationale og befolkningsmæssige forhold i det snævre grænseområde. Med stor flid og omsigt foretog han her en række under- søgelser, som bar frugt i nogle grundige og interessante afhandlinger i »Hejmdal« og andre blade. De blev senere samlet i småpjecer som »Vor nationale Arbejdsmark« og »Forholdet mellem Danmark og Tyskland efter 1920«. Den sidstnævnte var gengivelsen af en diskussion, han havde ført med den slesvig-holstenske lærer og grænsepolitikker Chr. Tränckner i det ansete tyske tidsskrift »Die Tat« om grænseproblemet, mindretalsforhol- dene og om det slesvigske spørgsmål i øvrigt i historisk belysning. Dette indlæg turde være det bedste, Lebeck nogensinde har skrevet, ikke blot vidner det om betydelig historisk og politisk viden, men det var absolut afvæbnende over for modparten, med hvem han endog, til trods for mod- satte meninger og opfattelse, sluttede venskab. Lebeck slog i sine artikler til lyd for frihed for dansk kultur både nord og syd for grænsen og ud- talte, hvad i dag vil kunne læses med særlig forståelse, håbet om, at der måtte blive banet vej for en nyorientering.

For Anders Lebeck var grænsespørgsmålet et samvittighedsspørgsmål. Han havde ikke indtaget sit standpunkt uden indre kampe og alvorlige overvejelser. Arbejdet i det nye arbejdsfelt med andre opgaver medførte, at han i høj grad havde opmærksomheden henvendt på den nationale og kulturelle udvikling i Sydslesvig. Det kan med føje siges, at de sidste år af hans liv blev de lykkeligste, han oplevede. Havde han kunnet fortsætte det forskerarbejde, der optog ham så stærkt, er der grund til at tro, at det ville have resulteret i en større publikation med interessante redegørelser og af oplysende indhold.

Anders Lebeck døde den 26. april 1926, 58 år gammel. Han havde på sygehuset i Åbenrå overstået en blindtarmsoperation, men der stødte en blodprop til, som gjorde ende på hans liv. Mange overværede hans bisættelse, inden kisten blev ført til frimenighedskirkegården i Bovlund, og de ord, der blev sagt ved hans bære, var, ligesom de anerkendende mindeord i store dele af den danske presse, et vidnesbyrd om, at hans arbejde i danskhedens tjeneste var blevet værdsat. Han havde, som H. P. Hanssen udtrykte det i sin mindetale, en uimodståelig trang til at forkynde det, der for ham var sandhed. Men det var misvisende, at han blev opfattet som en kamplysten stridsmand. Han var en grundig forsker, en stilfærdig fredelig-sindet mand, en ydmyg danskhedens tjener.

Det er så sandt, som det er sagt. De, der har kendt ham og i dag vil søge en vurdering af hans personlighed, vil mindes hans udprægede ærlighed, som stod i forbindelse med, at enhver afgørelse for ham blev en samvittighedskamp. Det gjaldt også grænsespørgsmålet, både før og efter at grænsen var draget. Han var ingen fremtrædende førerskikkelse, men manden fra den stille stue mellem væggenes høje boghylder.

Fra et par rejser sammen med ham fik jeg et stærkt indtryk af, hvor inderligt han følte sig knyttet til sin omstridte hjemstavn. Mens toget kørte op mod den gamle grænse, stod han hele tiden ved vinduet og stirrede ud over landskabet, og nu og da henvendte han sig til mig med en bemærkning, som lod mig forstå, at han, og det gjorde han vel på alle sine rejser, indprentede sig et billede af egnen, af marker, skove og landsbyer.

I hundredåret for Anders Lebecks fødsel må man uvilkårligt mindes verslinjerne fra Hostrups digt »Vintersæden«, som er ristet på mindestenen over digteren i Hillerød: Leve kort tid eller længe, blot vi lyser op i tågen.

De kunne også have stået på Lebecks gravsten. Men til indskriften på den valgtes en sætning fra den mindeartikel, hans kritiker og ven skrev om ham:

Sanddru og for Sandhedens skyld modig.

Morten Kamphövener.

Personalet ved »Modersmaalet-Dannevirke«. I midten (med stråhat) Anders Lebeck. Stående yderst til venstre Nicolai Svendsen.

EN OLDFUX-ARTIKEL

Ironi sløret med lune prægede mange af Anders Lebecks Oldfux-artikler. »Jeg har øjeblikke – « er et godt eksempel på Lebecks stil – den stod at læse i Hejmdal mandag den 21. november 1898.

JEG HAR ØJEBLIKKE –,
 hvor jeg ønsker at få alting nummereret, ikke alene hunde, ridehjul, sprøjtehus og militærstøvler, men hver eneste genstand i hele den vide verden.

Hvor ypperlig en sådan nummerering i mange tilfælde kunne være, stod atter klart for mit indre øje, da jeg forleden læste beretningen om foredragsmødet i den gode by Toftlund, hvor jo hr. amtsforstander v. Stojentín – opfinderen af udtrykket »Wegen Lästigfallens ausgewiesen«, som må siges at være næsten lige så lethåndterligt som et nummer – har at sørge for ordenens opretholdelse.

Der berettedes fra det omtalte møde, hvor travlt gendarmerne og amtsforstanderens skriver havde med at optegne navne og hjemsted for mødets deltagere. De var – har mødedeltagere personligt fortalt mig – så ivrige i udøvelsen af deres embedsgerning, at de ikke alene forhørte sig om dem ubekendte personers navne, men også om personer, hvis navne de godt kendte. Og man hørte dem derfor også nu og da i deres embedsiver udbrude: »Ach, ja! Dass ist ja auch richtig!«

Hvilket unødvendigt kraftspilde! tænkte jeg. Det må du kunne råde bod på, Jesper. Det kan sandelig ikke gå an, at vore embedsmænd således ødsler med deres kostbare kræfter!

Så satte jeg mig – som jeg altid gør i alvorlige tilfælde – hen i min lænestol og grundede. Og jeg havde vel siddet der et kvarterstid, da jeg pludselig fo'r op med et: Nu har jeg det!

Alle deltagere i danske møder bør nummereres!

Der oprettes et nyt, fedt embede, – som passende kan forvaltes af amts-tjenere, skrivere og lignende samfundsgavnige personer – med navnet: »Nummereringskontor for personer, som ønsker at deltage i danske møder«. Navnet må ikke være for kort, så indgyder det ikke undersåtterne den tilbørlige respekt. Det er unødvendigt at nummerere tyske mødedeltagere, dem er der ikke flere af, end de let kan huskes.

Når nummereringskontoret er i orden, udgår der fra det streng befaling – den bør helst overbringes af amtstjeneren i egen person – til alle danske familieoverhoveder om at indfinde sig og – mod høflig optræden og god betaling, naturligvis, måske også mod erlæggelsen af en nummerskat – at få udleveret numre til sig selv og hele deres mødebesøgende husstand. Det ordnes bedst på den måde, at husets overhoved får f. eks. nummer 50, hans hustru 50 a, hans børn og hans øvrige mødebesøgende husstand 50 b, 50 c, 50 d, osv. Se, på den måde ville embedsmændene ikke behøve at ødsle med deres kostbare kræfter, men kunne på et øjeblik få en udmærket oversigt over tingene, og desuden ville indførelsen af denne nummereringsmetode føre os et stort skridt frem mod den tilstand, hvor der hersker den højest tænkelige orden.

– Ved møderne skulle der så for den nummerkontrollerende embedsmand rejses en tronelignende forhøjning, fra hvilken han med lethed kunne overse forsamlingen, som – under bøder af 50–80 Mk. – skulle være forpligtet til at bære de med tydelige numre forsynede plader om halsen. Enten kan han så kontrollere de tilstedeværende siddende, eller anordne, at de rejser sig bænkevis.

En liste over et møde ville se sådan ud:

Nummer 15 var til stede med a., b., c. og d. (N.B.: Jeg så tydeligt, at b. tillod sig at smile, da jeg indtog mit sæde).

Nummer 45 var kun repræsenteret af g. (Jeg tillod mig forleden at minde ham om de danske møders skadelige indflydelse).

Fra nummer 99 var mødt d., e., f. og g. (e. trækker til et nyt nummer, det gamle er noget beskadiget) osv. osv.

– Med denne liste skynder nummerkontrolløren sig hjem, slår efter i sine bøger og foretager i ro og mag sine yderligere indstregninger af embedsmæssige bemærkninger.

– Jeg har tænkt på at tage patent på opfindelsen! *Jesper Oldfux.*

FRA MINDEFESTEN FOR ANDERS LEBECK 15. MAJ 1938

Ved en familiesammenkomst 15. maj 1938 mindedes man 70-års dagen for Anders Lebecks fødsel. Gårdejer Marten Refslund Poulsen holdt en tale, som der her bringes et uddrag af.

Anders Lebeck, hvis 70 års dag vi fejrer i dag, var opkaldt efter lærer »skolmester« Anders Lebeck, Bovlund Bolsted. Lærer Anders Lebeck var fra Spandet, blev seminarist og kom som lærer til Vinterskolen i Vellerup, hvor han har gået på »mading« på omgang hos bønderne. Om sommeren skal han jo nok have tjent sig en god løn efter de tiders takst ved landbrugsarbejde. En lignende vinterskole var der i Bovlund – vi har pløjet mursten op fra den i vor toft lige øst for hulvejen. I den har morfars halv-søster Hanne Refslund på et tidligere tidspunkt gået i skole.

1832 blev der til afløsning af vinterskolerne i Bovlund og Vellerup bygget en helårsskole på Bovlund Bjerg, hvor Anders Lebeck blev enelærer og gift med Hanne Refslund, der fra nu af blev kaldt »Hanne Skolkuen«.

Lærer Anders Lebeck var en streng og dygtig lærer – ikke påvirket af Kold, som jo først senere fik gennemgribende virkning på den danske folke- og højskole. Vel havde romantikken en lille menneskealder før holdt sit indtog i dansk åndsliv, men den havde ikke gjort sig gældende i Tørninglen. Anders Lebeck var rationalist, og det var skolens tilsynsførende, provst Knud Aagaard i Agerskov, også. Dette livssyn stemte vist godt med lærer Lebecks fornuftsbestemte anlæg. Som rationalisterne i det hele taget interesserede lærer Lebeck sig for landbruget. Skolelodden var vel kun på $1\frac{1}{3}$ ha, men dertil kom som en anden del af lønnen høleverance fra bønderne. Lebeck var dygtig som landbruger og en stor økonom, så han kunne købe en naboejendom, den nuværende gamle præstegård; indtil da var ejendommen kun på 5,6 ha. Senere byttede han dette husmandssted bort med et boelssted på Bovlund Bålsted. Han tog i en forholdsvis ung alder sin afsked og flyttede ud på sin ejendom, som han ved stadige jordkøb gjorde til en gård.

Om lærer Lebeck går der en mængde anekdoter – selv om de ikke alle er sande, viser de dog, hvorledes han opfattedes. En gang, da han havde tandpine, bandt han en murersnor om tanden, fastgjorde den anden ende på klinken af den øvre halvdel på en tværdelt stalddør, lod drengen svinge den ud, og da Lebeck blev holdt tilbage af den nedre stalddør, røg tanden ud. Næste gang han fik tandpine, skulle metoden ikke gentages, men han benyttede en smed i Løgumkloster, som jeg for resten også har fået en tand

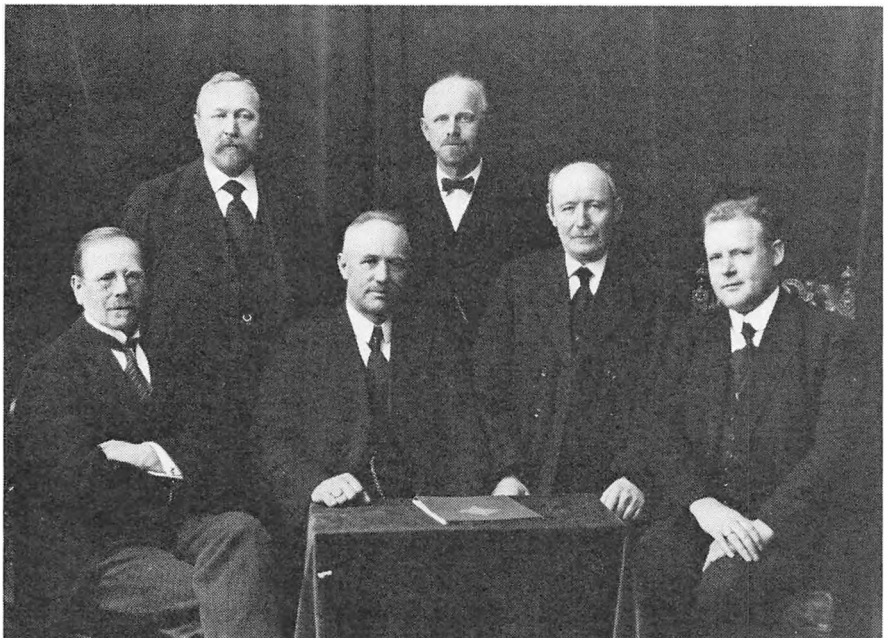
ud hos. Tandkødet blev skudt godt op med en benkniv, og derefter benyttede han en hjemmelavet, rusten tang. Da Lebeck havde fået tanden ud, bød smeden på en kaffepunch, som Lebeck holdt af, når de kunne fås gratis. Da Lebeck derefter spurgte, hvad han skyldte, nævnedes smeden et så lille tal, så selv Anders Lebeck syntes, det var billigt, og så sagde han: Så vil æ fanen farken ha jen te ud. Formentlig en, der havde knurret.

Hanne Skolkuen var også sparsommelig, for hun var jo opdraget af forældre, der havde oplevet fattigdommen efter statsbankerotten. Men hun ville dog nok leve, som de efterhånden velstående bønder plejede van, for eksempel bage småkager til jul, hvad A. Lebeck ville spare.

Forhenværende lærer Anders Lebeck og Hanne Skolkuen, f. Refslund, havde en søn, Jens, der blev gift med Bodil Marie Schmidt fra Arnum. De fik Anders Lebeck, Hanne Refslund Lebeck og Nis Outzen Lebeck. Jacob Refslund sagde, at Jens Lebeck var sådan et godt og rart menneske. Han døde tidligt af en svaghed, som han havde pådraget sig som soldat i 1864. Så sad Bolmari enke med gården i mangfoldige år. Anders Lebeck (altså læreren) overlevede sin søn i 13 år. Han blev vanskeligere med årene, så da han døde, da jeg var 11 år, kan jeg huske, at mange sagde, at det var da godt for Bolmari. Hun var et elskeligt menneske – flittig og opofrende.

Anders Lebeck, ham vi kalder den rigtige, er der træffende blevet sagt om, at han havde en ualmindelig kundskabstørst. Nis Johannsen, som Anders Lebeck havde gået i skole hos og havde taget privatundervisning ved, sagde engang, at han kunne ikke forstå, at Anders Lebeck havde bragt det så vidt, for han var ikke særlig begavet. Nej, når man ved velbegavet forstår letbegavet, så passer det. Det er et vældigt plus at være letbegavet. De kan let nå en god eksamen og andet, men nogle – måske mange – af dem kommer ikke udover let at tilegne sig, hvad andre har sagt og skrevet. Anders Lebeck derimod var en læsehest, der sled og borede for at finde grunden til fænomenerne. Han var en fast karakter med en stor dannelsestrang. Derfor ville han ud fra det hjemlige, fra den snævre horisont. Men hvordan vidste han ikke. Derfor begyndte han at læse til dyrlæge, uden egentlig at have lyst og anlæg for det. Jeg besøgte ham i 1892 i København, da han var dyrlægestuderende. Med sine nærsynede øjne syntes jeg, han lignede Nureddin – nogen Aladdin, der får appelsinen i sin turban, var han i hvert fald ikke. Det var vist H. P. Hanssen, der fik ham til at bryde af og uddanne sig til journalist. Han kom til Hejmdal og kunne gifte sig. Morbror Klojzen, der ikke var rigtig morbroder, var utilfreds med, at Anders ikke som den ældste blev hjemme og fik gården, men da han hørte, at nu fik han 2000 mark årlig på Hejmdal, så syntes det ham rigtigt, at han snart på den måde kunne opspare så meget, så han kunne udbetale sine søskende og komme til at sidde som gældfri bonde på Bålsted.

Skønt Anders Lebeck ikke var den fødte journalist, blev han dog ved

Billedet viser de første sønderjyske venstremænd i den danske rigsdag efter genforeningen; fra venstre Anders Lebeck (MF 1920–24), Christen Ernst Christensen (MF 1920–24, 1926–32 og 1933–35), P. J. Refshauge (MF 1920–24), Mads Gram (MF 1920–24), H. Jepsen Christensen (ML 1920–47) og Andreas Karberg (ML 1920–26). Landstingsmand H. D. Kloppenborg-Skrumsager, der også blev valgt i 1920, er ikke med på billedet.

sin flid og grundighed en dygtig bladmand. Nogle troede, at han var en inkarneret alvorshand, – men han ejede rig humor, som de småstykker, han skrev under pseudonymet Jesper Oldfuks, viste det.

Som nygifte kom vi til at bo ovenpå i Anders Lebecks nybyggede hus i Forstallé, hvor Anders og Margrete havde en lykkelig tid. Det var lykkeligt at leve og virke i en folkelig og økonomisk fremgangstid, som vi da havde. Anders beundrede Margretes evne til at føre hus, så han ikke kunne lade være med gang på gang at udbryde: Hun er så dygtig! Det blev han ved med, så længe han levede, og vi andre måtte give ham ret. Nogle mener, at ægtefæller bør kritisere og opdrage på hinanden. Jeg har også hævdet den læresætning. Nu tror jeg, at det er forskelligt, som mennesker nu engang er forskellige. Det var vist lykkeligt, at Helene kunne kritisere H. P. Hanssen. Men jeg tror også, at for Anders og Margrete var det bedst, at de beundrede hinanden.

Men »han måtte også op fra stol og give de sorger gehør«, som skrevet står. Kresten Refslund Thomsen kom til Hejmdal, og det medførte et brud. Det var rimeligt, at Kr. Thomsen skulle for, og det var forståeligt, at en

indøvet mand ikke kunne lade sig skyde til side uden protest. Jeg misbilligede den gang H. P. Hanssens stilling – bagefter er jeg kommet til at tro, at det måske var bedst, at det gik, som det gik. Kun ét beklager jeg: At det ikke blev til det, som Lebeck arbejdede på: at købe Dannevirke-Modersmaalet, inden det endnu var kommet til brud på Hejmdal. Det var i hvert tilfælde ikke H. P. Hanssens skyld, for han ville gerne have et blad mere til støtte. Det var vist protestfolkene, der stak en kær i hjulet, men det ville have været en stor fordel for sunde forholds udvikling blandt danskheden i Nordslesvig. Vi talte tit om, at vi syntes, det gik Lebecks så godt i Haderslev. Det var lige som han blev mere værdsat der, hvor han ikke levede i H. P. Hanssens skygge. Han voksede, og de trivedes. Da Flensborg-folkene havde tabt i grænsestriden, var det naturligt, at de ville have hævn. Nogle af dem var mestre i at intrigere, og vi passede ikke på. De skaffede sig flertal i Dannevirke-Modersmaalets aktionærkreds og smed Anders Lebeck ud som fri medarbejder ved bladet. Vi syntes, at den streg ikke bragte dem ære. Grundtvig, der tit slet ikke har været så tosset, siger: Vil nogen Guds forsætter hæmme, han nødes til selv dem at fremme.

Det gav anledning til, at Jacob Appel fik Anders Lebeck anbragt i en ny, for ham oprettet stilling, der da også faldt bort ved hans død. Det var vist under biblioteksvæsenet, men meningen var, at Lebeck skulle have tid til frit nationalt arbejde, som han fandt bedst. Nu var Anders Lebeck kommet på sin rette plads. Han læste og studerede og cyklede rundt til tyske (særlig hjemmetyskere), blakkede og danske i Nordslesvig, især i de blandede egne og i Sydslesvig. Derom skrev han en række artikler og udgav pjecer, ganske udmærkede ting. Han opdagede et skjult Slesvig. Og han virkede gavnligt formidlende mellem dansk og tysk. Det var et løfterigt arbejde, som døden alt for tidligt afbrød.

Knoklede mand, til at meje ned, da var du aldrig sen,
men op vil vi rejse vor fældede ven, den stouteste bautasten!

Om ikke i malm, så i vore hjerter. Sådan passer det bedst for ham og os.

Nogle kan spørge, hvorfor jeg ikke nævner, at han en kort tid blev Venstre folketingsmand, og at han længe gjorde et stort arbejde for Skoleforeningen. Jeg gør det ikke, fordi vi har mange gode og habile rigsdagsmænd og kun få, der er stræbere, og vi har haft andre dygtige skoleforeningsmænd, der ofrede sig for sagen, men vi har kun haft én skribent, Anders Lebeck.

Det er rigtigt og træffende, at der på hans gravsten er sat de ord om ham af H. V. Clausen: »Sanddru og for sandhedens skyld modig«.

Denne modige og utrættelige stridsmand for sandhed, ret og billighed vil vi ære og mindes med tak og glæde. Hvor er det godt, at der også er den slags mennesker til i verden.

ANDERS LEBECK og Sønderjyds Skoleforening

Fhv. lærer N. C. Spandet, Horsens, fortæller om det indtryk, Anders Lebeck gjorde på en ung tillidsmand fra Skoleforeningen.

Gennem de mange år, jeg fik den lykke at have mit virke i Sønderjylland i en af Nordslesvigs udmarker, fik jeg lejlighed til at træffe og til dels samarbejde med mange af landsdelens store og gode sønner.

Jeg var blevet bedt om at være tillidsmand for Sønderjyds Skoleforening, og det var her, at jeg fik noget at gøre med Anders Lebeck, som på den tid, jeg kom til Sønderjylland og lærte ham at kende, allerede havde passeret livets middagshøjde. Skoleforeningen havde kort efter genforeningen – eller det var måske i overgangstiden – fået en tillidsmand for Jynde vad skoledistrikt, men fremgang i medlemstal og interessen var det småt med. Før genforeningen var Jynde vad-egnen jo en af de sorte pletter på det nationale landkort, hvor man hverken havde tillidsmænd eller medlemmer. Jeg husker således, at Jørgen Tingleff, Lund, har fortalt mig, at han, der var en af danskhedens pionerer i Burkal sogn, engang havde opfordret en mand, han vidste inderst inde var dansksindet, til at være tillidsmand i Jynde vad for de nationale foreninger, men vedkommende afsløgte det med ordene: »Nej, Jørgen, det går aldrig an.«

Da jeg, efter at være kommet til Jynde vad, blev opfordret til at blive Skoleforeningens tillidsmand, påtog jeg mig så hvervet, og jeg havde den glæde og tilfredsstillelse, at det efterhånden lykkedes mig at få mange medlemmer både til Skoleforeningen og Sprogforeningen – hvor mange husker jeg ikke mere, men det var et betydeligt antal. Endnu mere betydningsfuldt var det, at mange unge nu kom på danske efterskoler og højskoler, hvad før var ganske ukendt i Jynde vad-området. Ingen derfra havde før genforeningen besøgt danske ungdomsskoler, mens der nu blot i de første tyve år, jeg var i Jynde vad, kom halvtreds unge fra skoledistriktet på danske ungdomsskoler, vistnok alle med støtte fra Skoleforeningen, som altid var lydhør, når det gjaldt støtte til disse egne.

Gennem dette arbejde for Skoleforeningen kom jeg i forbindelse med Anders Lebeck, og æren for det forholdsvis gode resultat af arbejdet tilkommer fuldt og helt ham. Han var jo den fra ledelsen, der var formidleren og bindeleddet mellem Skoleforeningen og tillidsmændene, han blev derfor den, vi mærkede mest til, og bedre formidler kunne næppe findes. Han kom, som der står i sangen om de to bejlere, »jævnt og stille, og havde

ikke mange ord at spille, dog var der i hans stemme den gamle kendte klang, som ingen kan forglemme, der mødte den engang«. Ja, netop jævnt og stilfærdigt mødte han os, og vi mærkede hurtigt hans brændende kærlighed til det danske kulturelle arbejde og hans indgående kendskab til og dybe forståelse for arbejdet i de forsømte grænseegne. Han forstod samarbejdets kunst og holdt på en god måde forbindelsen mellem ledelsen og de enkelte tillidsmænd vedlige, og ved hele sin færd vandt han vor agtelse og tillid.

Jeg husker fra et af mine første år i Jyndeved, at en dag stod Anders Lebeck pludselig og uanmeldt i min stue. Han var gået fra Terkelsbøl station gennem den øde og triste strækning mellem Terkelsbøl og Jyndeved mølle for over åen at nå op til Jyndeved skole, hvor han opsøgte mig. Vi fik en samtale om forholdene i sognet og distriktet; måske lå der bag besøget, at han ikke alene ville kontakte en tillidsmand, men at han også ønskede at få et indtryk af den unge mand, der havde fået en betroet stilling og var blevet stillet på en så udsat post i grænseområdet. Hvad indtryk, han fik af mig, aner jeg ikke, men han gjorde i det mindste et stærkt og yderst tiltalende indtryk på mig.

Noget af det første, jeg lagde mærke til og følte mig tiltalt af, var hans jævne og stilfærdige væsen. Han var et af de mennesker, man straks følte sig stærkt tiltalt af, fordi man mærkede, at han var en mand, der ikke skilte sig med sit eget værd eller sin bedreven, men helt igennem var præget af uselvished og tjenersind over for det, der var en livssag for ham. Som uerfaren ung mand følte man sig helt tryk ved med ham at drøfte grænselandets problemer og lære af hans store viden og kendskab til forholdene i den forsømte grænseegn.

Et besøg af en sådan mand var man altid glad for. Jeg har truffet mange af Nordslesvigs bedste mænd, og mange af dem har siddet i min stue, men mere tiltalende og sympatisk mand end Anders Lebeck har jeg sjældent truffet.

Desværre lærte jeg ikke Anders Lebeck nærmere at kende, før han havde lagt en stor del af sin livsgerning bag sig, og jeg kendte ham kun som Skoleforeningens dygtige kasserer, hvor vor forbindelse indskrænkede sig til brevveksling af forretningsmæssig karakter.

Hans alt for tidlige død var et tab for Sønderjylland og i særdeleshed for os, der havde vort virke på de i national henseende mest udsatte steder. I forbindelse med min omtale af Anders Lebeck rinder et par linier af den gamle vise mig i hu, som jeg med en lille omskrivning vil slutte med:

»Havde Danmark altid sådanne sønner, – man skulle dem ære og prise.«

N. C. Spandet.

Det gamle SCHWEIZERHALLE

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Tønder, giver et tidsbillede af sin hjemby for omtrent hundrede år siden. Som delvis kilde citerer han indholdet af et dokument i en kobberkapsel, der blev fundet ved rydningen af kælderen i det nedbrændte Schweizerhalle.

»Tønder var en gemytlig lille stad, hvor der svirredes meget. Kaffeponche og grog hørte til det daglige brød, og det gik lystigt til.«

Dette indtryk af byen fik en ung alsinger under sit seminarieophold først i halvfjerdserne¹. Og sandt nok, på grund af de mange beværtninger, der på den tid fandtes i byen, var der let adgang til drikkeri. Det turde dog være de mange markedsgæster, der må bære hovedparten af skylden for dette lidt mindre smigrende omdømme. De behøvede ikke at lede forgæves efter et skænkelokale til at få drukket lidkøb, og var de på hjemturen, kunne de endnu i byens udkant eller dens umiddelbare nærhed få lejlighed til at indtage en sidste genstand. Disse afsidesliggende traktørsteder blev også målet for beboernes søndagsture.

Det er redaktør P. Skovrøy, der med sin sans for vid og lune fortæller om en sådan familieudflugt ved pinsetide: »Medens man på østkanten står tidligt op for at se solen danse, vender man sig her om til væggen og sover videre, drømmende om fede græspenge og høje priser på fedekvæget. Her i byen tager man om eftermiddagen sin kone – hvis man har en – under armen, sine fem børn i en snor bagefter sig og vandrer op til Svejtsershalle eller til »Altona«². Og lærer Niels Peter Olsen, der var elev på seminariet fra 1881–84, anfører i sine erindringer: »Sommersøndage om eftermiddagen var færdslen i alleen og på vejene i byens nærhed meget livlig. Familierne vandrede til Schweizerhalle eller til »Altona«, hvor mændene spillede kegler, medens madammerne nød deres kaffe og kaffesladder, og ungdommen legede.«²

Medens Altona nedbrændte den 17. maj 1947, efter at man for længst havde opgivet kroholdet, er Schweizerhalle stadig en søgt restaurant, om end den i tidens løb har skiftet udseende, og forlystelseslivet former sig på en anden måde end i tidligere tider. Byens borgere har i vor motoriserede tid et fjernere mål for deres søndagsture.

Det var i forsommeren 1861, at ølbrygger Johann Peter Paulsen købte et grundstykke (Nord-øst kvarter nr. 103) i byens nordlige udkant af Gerhard Hinrich Lohmeyers arvinger. På dette lod han bygge en lagerkælder

1. Christian H. Kock, dim. 1872, lærer bl. a. i Rødding 1882–1915. (Stambladet 1. årgang, side 239).

2. Sønderjyske årbøger 1956, side 164.

for øl og is, og denne skjultes af en anselig jordhøj, hvorpå der rejstes en træbygning, hvis høje beliggenhed med lidt fantasi kunne føre tankerne hen på en svejtsisk alpehytte. I dens nærhed indrettedes en keglebane og en skydebane, en ringriderplads og en rejsestald, og i den ret store have byggedes en tribune, hvor byens musikkapel jævnlig gav koncerter. Samme år lejede han af byens fattigkasse et tilgrænsende jordstykke, hvor der siden 1821 havde været anlagt kolonihaver for de mindre bemidlede. Kort før jul stod bygningen færdig. Den 19. december 1861 bragte Tondernsche Intelligenzblatt en annonce, der skulle gøre beboerne i by og omegn opmærksomme på, at nu åbnes gæstgivergården Schweizerhalle.

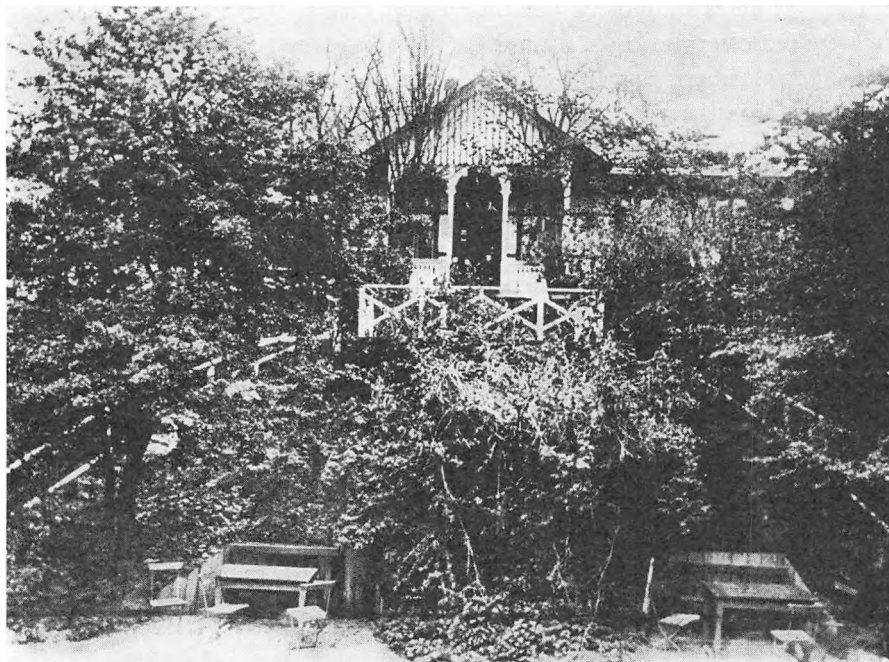
Etablissemnet blev ret hurtigt samlingsstedet for skyttebrødrene og ringriderkorpset, lige som andre foreninger her fandt deres tilholdssted. Her fejredes kejserens fødselsdag, og her afholdtes der abonnementskoncerter med C. G. Gerlach som dirigent.

Det blev dog især mødestedet for seminaristerne, og her var liv og glade dage, eller bedre sagt glade aftener, under deres kammeratlige sammenkomster, der til tider kunne udarte til udskejelser. Det er med en vis indignation, at amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen, der besøgte seminariet fra 1891–94, omtaler »dette utvungne samvær, der kunne ødelægge en ung mands fremtid ved, at drik blev en lidenskab, eller at han havde skabt sig en gæld, der tvang ham til at forlade skolen. Et grimt træk var det, at værten havde sin egen valuta, idet han havde ladet fremstille penge af blik lydende på 1, 2 eller 3 mark. Disse udlånte han til insolvente soldebrødre, som kun kunne benytte dem ved betaling af værtens drikkevarer.« Dertil er der dog at sige, at dette betalingssystem også forekom i andre beværtninger, i det mønterne kunne rekvireres fra bryggeriet.

Sammenkomsterne formede sig som en tro efterligning af det løsslupne liv i tyske studenterknejper. Der begyndtes som regel på en meget adstadig måde med et foredrag, som en af eleverne skulle holde over et opgivet eller et selvvalgt emne. Så tømtes ølkrusene, og det skete efter nøje fastsatte regler, der stod anført i et trykt reglement, alt imens salen fyldtes af tobaksrøg, og lystigheden gav sig udtryk i afsyngelse af muntre sange fra en visebog, der var forsynet med messingknapper, så bindet ikke skulle blive ødelagt af de eventuelle ølsjatter på bordpladen.

Der var adskillige ceremonier, der måtte følges, og det gjaldt navnlig på den såkaldte Mikkelsaften, hvor de nyankomne blev optaget i Burschenschaft. Ældre elever, der var iført diplomatfrakke og prydet med høje flipper og mægtige skæg, sad foran et »eksamensbord« og stillede de unge eksaminander ret åndløse spørgsmål for blandt andet at konstatere, om de nu også forstod at omgås øl og tobak. »Man gjorde«, som Svendsen siger, »forsøg på at lægge skær af romantik og poesi over disse drikkeskikke.«

Mere anstand lå der over den sammenkomst, den omtalte ungersvend fra Als har givet os en skildring af: »Aftenen efter optagelsesprøven blev der

Opgangen til Schweizerhalle fotograferet kort før branden.

afholdt et gilde på Schweizerhalle. Alle præparander, seminarister fra den dansktalende afdeling var med. Salen var oplyst af flere gaslamper, og i hvert hjørne brændte en gasflamme foran buet spejlglas, hvad der gav salen et meget festligt præg. Jeg havde i mine dage ikke set en så stor og fin sal og følte mig lidt trykket ved al den herlighed. Tre borde var dækket med fin, hvid dug og med tallerkener, glas, vinflasker osv. Øverst i salen ved tværbordet sad lærerne med en uhyre højtidelig værdighed. Vi kom så til bords. Seminarieforstander, pastor Schmidt, senere provst i Svenstrup på Als, holdt en kort bordbøn, og så begyndte måltidet. Der blev sunget og holdt flere taler, både af lærerne samt af nogle af de ældre seminarister.«

Men det var den helt store aften, der havde stil og elegance over sig, når byens borgere med deres voksne døtre modtog en invitation til et festligt samvær. Da blev der fra scenen budt på lødig underholdning, og det kan i denne forbindelse nævnes, at Nicolai Svendsen skrev et lille trekantdrama, som kammeraterne opførte. Hovedpersonen, en marskbonde, bar navnet Adolf Hiller.

I næsten halvtreds år dannede Schweizerhalle rammen om sorgløse, muntre ungdomstimer for skiftende elevhold, men de, der efter endt sommerferie i 1908 vendte tilbage til deres »Musenstadt«, måtte med vemod kon-

statere, at deres stamlokale var blevet lagt i aske. Den 10. august klokken halvtre om eftermiddagen opstod der ild i bygningen, og dels på grund af forsinket alarmering, men også fordi den eneste brønd, som fandtes, ikke kunne levere tilstrækkeligt vand, formåede brandværnet ikke at redde ejendommen, ja, man måtte endda skyndsomst nedrive en del, så branden ikke skulle gribe mere om sig. Det lykkedes at redde stalden og husets indbo, men salens billedgalleri, de mange fotografier af forskellige elevgrupper, gik desværre tabt.

Kælderen holdt stand, og den blev i en årrække stadig anvendt til oplagsrum for bryggeriets isbeholdning, som man ved vintertide hentede på Østerblegen, der af bryggeriet var købt for 7800 mark i 1898. Jordhøjen, som lå der som byens højeste »bjerg«, benyttede børnene som kælkebakke.

Først i begyndelsen af tyverne førtes de mange læs jord over på sygehusets grund, og kælderen blev ligeledes fjernet. Her skete det da, at arbejderne under nedbrydningen fandt en tilloddet kapsel af kobber. I håb om at finde andre værdigenstande gemte de den et halvt års tid, så afleverede de fundet til den daværende direktør for bryggeriet, W. Neven. Han tog en afskrift af det dokument, der gemtes i kobberrøret, og afleverede originalen til en af bygherrens døtre, der senere udvandrede.

Dette skriftstykke, som har ligget ret upåagtet hen i de mange år, fortæller os ikke alene lidt om bygherrens familieforhold og hans tidligere byggeforetagender, men det giver os også et tidsbillede af det daværende Tønder, sådan som han nu så det.

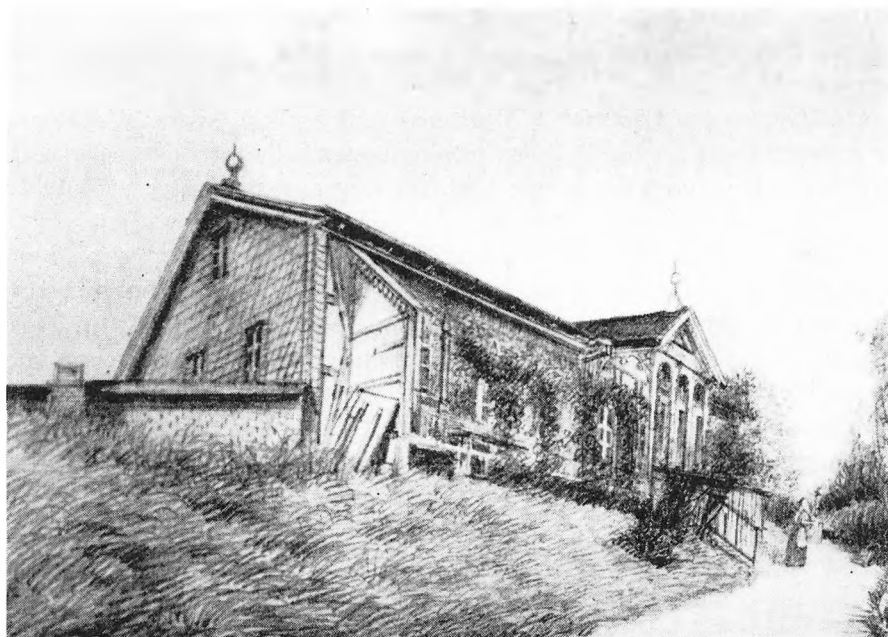
Det er affattet på tysk og begynder med en lovprisning til Herren, hvilket turde give os et indtryk af ølbryggerens religiøse indstilling:

»Herre, du er vor tilflugt nu og altid. Førend bjergene og jorden og verden blev skabte, er du Gud fra evighed og til evighed. Lovet være dit hellige navn!«

Derefter fortæller han, at han for år tilbage købte seminariets professorbolig³, der var blevet opført efter den store brand i Østergade 1725 af en Wichmann⁴. Huset var et af byens smukkeste og mest massive bygninger, som han nu lod nedbryde for at anvende materialet til at lade opføre en hvælvet gær- og ølkælder, et bryghus og et malthus. Som tilbygning opførtes en spiker og en stald. Dette skete i 1846, men året efter nedbrændte de delvis, men opførtes igen med en bagvedliggende staldbygning. Under nedbrydningen af professorboligen havde han ventet at finde et eller andet dokument, og derfor henstillede han til arbejderne, der skulle fjerne kvaderstenene over hovedindgangen, at være agtpågivende. Håbet blev ikke opfyldt, og det gav ham da, som han skriver, den ide, at han ville hilse de efterfølgende slægter gennem nogle ord, der skulle berette om de stedlige

3. C. A. Bahnsen, titulær professor, seminarieførstander 1829–1855.

4. Sebastian Wichmann, saltkommissær, mistede sit hjem og 1000 tdr. salt ved branden 1725.

*Schweizerhalle. Opført 1861 – nedbrændt 1908.
Efter en tegning på Tønder Museum af F. G. Müller, Hannover.*

forhold. – Dette byggeprojekt lå over for seminariet og blev begyndelsen til det senere aktiebryggeri.

»Jeg gjorde i forretningsmæssig henseende en yderst beskeden begyndelse«, fortsætter han. »Ved flid og anstrengelse med trofast bistand af en virksom kone skylder vi Guds velsignelse at kunne begynde det temmelig kostbare foretagende. Måtte den almægtige Gud beskærme det, så senere slægter kan komme til at drage nytte af det og glæde sig over det.

Også på denne egn synes øllet at fortrænge den skadelige brændevin og den kostbare vin, så udvidelsen vil nok kunne byde os selv og almenheden fordele. Hvordan værket skal lykkes, det lægger vi trøstigt i Guds hånd. Om en ødelæggende eller nyskabende hånd vil angribe dette værk, om oldebarn eller en fremmed engang vil komme til at udfolde og læse dette dokument – det ved vi ikke – men I er vore brødre – en hilsen til jer fra os.

Skulle familiemedlemmer læse dette skriftstykke, vil det særlig have interesse for dem at få kendskab til den nuværende slægt. Min elskede kone hedder Andrea, født Carstensen på Brink i Møgeltønder sogn. De elleve børn er efter alderen: Christian, Andreas Carstensen, Maria, Anton Nicolaus, Anna Christine, Christian Frederik, Peter, Sophia, Paul Franklin, Hedwig, Lisbeth, Heinrich Johannes Paulsen. Alle børn, som Gud har skænket os, er i live. Den ældste er rigelig tyve år, den yngste to år. De to ældste kom som meget unge til storhertugdømmet Baden for at lære bryg-

gerfaget. Som svende arbejdede de i Svejts, Bajern og Østrig. Den tredje søn er ved landbruget. Min far og bedstefar boede her som borgere og kornhandlere.

Håndværkere ved opførelsen af denne bygning var muremester Rathge, tømremestrene Kuhn og Rathjen, snedkermester Lohmeyer, overtageren af det omfangsrige jordarbejde var Tide. Lohmeyer og landmåler Schönfeldt var rådgivende ved anlæggelsen.

På denne tid, da dette skrives, kan Tønder med henblik på velstand og erhvervskilder nok måle sig med andre små byer i landet. I social henseende kan der i sandhed siges, at borgerskabet er bravt og godt, åbent, godmodigt, velgørende og selskabeligt. Klikevæsenet kendes kun af navn, om tyveri hører man intet, bevidst bedrageri er sjældent. Foretagsomheden er ret ringe, kapitalisterne sætter deres penge på sikre renter eller stikker dem i landerier. Byggelysten er ringe, dog har byen i de sidste år udvidet sig og er blevet forskønnet. Selv i forstaden til Vestergade er der blevet opført en række smukke huse.

Byens velstand baserer sig ikke så meget på beboernes handlekraft og soliditet, men mere på fædrenes milde stiftelser og byens herlige landerier. Hertil kommer det vidtstrakte, velhavende opland og beliggenheden mellem gest og marsk, som gør Tønder til landhandlens naturlige midtpunkt.

I politisk henseende ser det for øjeblikket trist ud. De politiske begivenheder fra 1830 vakte også her håb og ønske om, at en klog og viis regeringspolitik ville lede alt i den rette bane. Sorgløshed og forkerte forholdsregler gav anledning til partisplittelser i separatistisk farve, som havde den slesvig-holstenske rejsning til følge.

Enden er kendt. Der var igen et gunstigt tidspunkt til stede til at forsonede det vildledte folk og drage det til sig. Dette kunne så meget mere være sket, eftersom den største part i hertugdømmerne på ingen måde ønskede en adskillelse fra Danmark, og Tysklands eksemPELLøse falskhed og fejghed, særlig Prøjsens, var egnet til at rive de tyske sympatier op med roden. I stedet for de tyske doktrinære fik danskerne en næsten ubegrænset indflydelse, og nationale fanatikere, som næppe kunne finde ord til at brændemærke de tyske separatisters fremgangsmåde, henfaldt til samme fejl, blot i modsat retning.

Hvor vidt de vil trives og få fremgang og udbredelse, de skridt, der er gjort fra danske distrikter, fra moderate mænd, for at bane vej for forsoning, kan for øjeblikket ikke siges.

Man har søgt tilknytning her i byen, vi skal ikke vise den tilbage. Fredens og forsoningens hånd skal stedse være os kær. Man holder det for ønskeligt, at det slesvigske folk skal udtale sig, men skal dette være en tilkendegivelse, der svarer til flertallets sindelag, så må der ikke være tale om en udskillelse af Holsten.

Det er blevet mig pålagt at fremkomme med et udkast til et program.

Seminarister, hvoraf enkelte i deres typiske burschenmundering med hvide skjorter, røde, guldtræssede kalotter, med lange støvler og kårder, fotograferet i haven til Schweizerhalle. De øvrige er alle forsynet med ølsejdlere og lange piber, deres uundværlige rekvizitter under de festlige sammenkomster. På tøndene i midten står: »Seminaristen-Vereinigung 1886-89«. På de andre to: »Einigkeit macht stark« og »Frei ist der Bursch«.

Den mørkeklædte seminarist på nederste række til venstre er Andreas H. Callesen, der fra 1894 til 1900 var lærer i Felstedskov og fra 1900 til 1934 førstelærer og degn i Kliplev.

Billedet er for nylig skænket til Tønder Statsseminariums arkiv.

Hvervet har jeg udført og som hovedpunkter anført: at modsætte sig al indflydelse, ude- og indefra, som sigter mod en løsrivelse af enkelte landsdele fra helstaten, at træffe foranstaltninger til at få en fællesrepræsentation, som uden at svække regeringen, umuliggør, at den ene nation skal underordne sig den anden, indførelse af den frisindede danske grundlov sammen med en fuldstændig fri kommunalforfatning i hertugdømmet Slesvig samt at holde adgangen til dette åbent for de andre landsdele. Et lille frøcorn kan vokse til et mægtigt træ. Måtte den gode vilje bære god frugt og bidrage til, at hadet og separatismen forsvinder fra vort land, og at vi selv må ordne vore forhold, så den selviske politik ikke skal ødelægge os, og at vort lykkelige lille land ikke bliver spillebold for dynastiske intriger og udenbys erobringssyge, og at beslægtede folkestammer må lære at elske hinanden, og at de fremefter kun kender civilisationens og dannelsens helige kappestrid.

I religiøs henseende findes der for tiden megen ligegyldighed, især hvad det kirkelige angår. I mine drengeår var dette helt anderledes, men det skal ikke siges, at beboerne er sunket i moralsk henseende. Den almindelige dannelse og gode bøger erstatter meget. Præsternes måde næsten udelukkende at tale om troen og troens dogmer i stedet for at tale fra hjertet ud om

Guds herlige storhed i naturen og Herrens vise styrelse bærer den store skyld. Måtte det snart komme så vidt, at præsterne fremfor alt måtte forkynde om kærlighed og gudfrygtighed, og at de måtte bringe deres stand i en værdig stilling, så det håndværksmæssige forsvinder, og fornuftsmæssighed vil bryde sig vej i alle retninger. Men da mennesket sjældent opgiver det frivilligt, som vane og behagelighed giver ham i hånden, så venter jeg i den retning store rystelser, og at en ny tid vil føde bedre tilstande med ny iver for det guddommelige og det fuldkomne.

Når jeg i det foregående har forsøgt at give oplysninger, er dette sket hovedsagelig med henblik på min kære fædrene by, kun undtagelsesvis af hensyn til vort land. Også hvad det kommercielle angår, indskrænker jeg mig udelukkende til at tale om forholdene vedrørende byen. I de senere år er der anlagt en landevej til Bredsted. Under vort byggearbejde i denne sommer har såvel folk som heste måttet vade i dybt sand. Angående en jernbane står man i forhandling. Regeringen har forelagt byen og omegnen fire projekter med anmodning om en udtalelse. Den største part af landboerne holder på plan 1: fra Flensborg over Læk, Tønder, Løgumkloster, Vojensgård, Vamdrup. Derimod mener man fra byens side at måtte stemme på linien: Flensborg, Tinglev, Rise, Vojensgård, Vamdrup med en side-linie Tinglev-Tønder. Ingen holdt på plan to og fire.

Vedrørende en skibsfartkanal til Vesterhavet er der holdt forhandlinger dog uden resultat. En lignende skæbne fik planen Vindtved-Tønder med et herværende havneanlæg. Denne plan er samtidig beregnet på at beskytte store strækninger for oversvømmelse, og er den end henlagt, så kan der dog i løbet af tiden blive en mulighed for, at den kan blive udført.

En stor forskønnelse fik byen i de senere år, da man forbandt Norder- og Sønderborgerdige hen over Vidå-øen. Udgifterne blev rigelig dækket gennem det billige køb af øen for 500 mark. Siden dette anlæg er det blevet mere almindeligt at foretage spadsereture, end det før var tilfældet.

Selv om vi kun ved meget lidt om vore forfædre med henblik på byen, hos jer – efterkommere – er dette måske helt anderledes. Denne korte beretning må derfor være tilstrækkelig. Men endnu engang en hilsen fra os til jer med formaningen til dyd og gudsfrygt. Når I tyder dette, skuer vore øjne måske ned på jer fra en fjern verden – et spand af tid – og I bebor ikke mere denne jordkugle. Men Gud, Fader over alle skabninger, lade os og lade jer bo i fred.

Tønder, den 17. juni 1861.

Johann Peter Paulsen«

Det var en enkelt røst fra en ret bevæget tid i byens historie, men dog en stemme fra en af byens prominente personer. Johann Paulsen var både rådmand og kirkeældste og derfor ret naturlig fortrolig med de hjemlige forhold, men han var også optaget af tidens aktuelle problemer. Af hans oplysninger fremgår det, at han sluttede sig til helstatsfolkene, der ønskede

et Slesvig-Holsten i nær tilknytning til kongeriget. Derved kom han i et modsætningsforhold til Uwe Lornsen og hans separatister, der arbejdede på et selvstændigt Slesvig-Holsten, og ligeledes til de national-liberale, der ønskede Ejderen som grænse, og som var repræsenteret af de nord fra kommende embedsmænd. Af dr. Nyholms bog om de nationale og religiøse brydninger i Tønder mellem de to slesvigske krige ses det, at han var medunderskriver af klageskrifter, der vendte sig mod indførelsen af dansk skolesprog, men han nærede sympati for klosterbrødrene, hvis bestræbelse gik ud på at fremkalde enighed og tilfredshed, således at dansktalende og tysktalende kunne bo og virke i fred og god forståelse. I 1864 rettede han allerede den 27. februar en henvendelse til civilforvaltningen for Slesvig med anmodning om, at seminariet måtte blive tvesproget, så der også blev oprettet en dansktalende afdeling⁵. Dette ønske blev senere understøttet af byens provst. Seminariet fik de to afdelinger, men det blev medlemmerne af den tyske elevforening Conkordia, der søgte til Schweizerhalle.

Den 5. august 1861 fødtes Andrea og Johann Paulsens tolvte barn, en pige, der fik navnet Metha Gertrud. Et barnebarn af hende er operasangerinde i Dresden⁶. Af den store børneflokk udvandrede efterhånden seks til Amerika, men den ældste blev ølbrygger i Flensborg. Johann Paulsen afgik ved døden i 1870 i en alder af 52 år, og det kan tilføjes, at hans yngste broder, Paul Johannes Paulsen (1849–1928) blev fungerende borgmester i Tønder i den vanskelige periode 1918–20.

I 1871 solgte enken, Andrea Paulsen, bryggeriet sammen med Schweizerhalle til Gustav Werther, og den 14. juni 1888 overgik ejendommene til Tondernsche Aktien Brauerei.

Schweizerhalle bestyredes af en vært, og som de første nævnes Marie og August Petersen. I 1869 overtog N. Evertsen hvervet, og i en annonce samme år bekendtgør han, at der er gratis adgang til en koncert, som Sangforeningen afholder pinsemorgen kl. 6. Ligeledes henleder han senere opmærksomheden på, at der sommeraftener ved gunstigt vejr afholdes koncerter i haven. Af andre værter kan nævnes R. Brockstedt, og i 1893, da man søgte en ny, meldte der sig omkring halvtreds. Valget faldt på W. Büll, der var ansat på jernbanestationen, formodentlig har han været restauratør. Senere møder vi C. W. Zoega, og som den sidste vært på det gamle Schweizerhalle fungerede Carl Schulz.

Allerede d. 7. april 1909 blev der holdt rejsegilde over et nyt Schweizerhalle, og efter hvad den lokale avis berettede, ville denne restaurant blive en seværdighed, hvis lige man ikke ville finde i amtet.

W. Christiansen.

5. H. Siemonsen: 123 Jahre Deutsches Lehrerseminar in Tondern, side 80.

6. De genealogiske oplysninger efter dr. Max Rasch' optegnelser.

SLIES HERREDS SEGL

I Kong Valdemars Jordebog nævnes under Sles herede forskellige lokaliteter, Skyræthorp = Skørdrup, Tøstrup sogn. Tøsthorp = Tøstrup. Rafnækjær = Ravnkjær. Fughælwich = Fovrlyk, Ravnkjær sogn. Grøthæbol = Grödersby i Ravnkjær sogn. Dolruth = Dollrød i Ravnkjær sogn. Skiæggeruth = Skjeggerød i Nørre Brarup sogn. Bölæ = Böel. Tyarsnæs = formentlig Lindånæs i Borne sogn. Syndrathorp = Sønder Brarup. Nutæfellæ = Nottfeld i Sønder Brarup sogn. Brethæbøl = Brebel dels i Sønder Brarup og dels i Løjt sogn.

Det vil sige, at herredet omkring 1231 har haft tilliggende i Tøstrup, Ravnkjær, Nørre Brarup, Böel, Sønder Brarup og Løjt sogne, således at dets jorder har ligget langs med Sliens nordlige bred lige over for herregården Stubbe til og med der, hvor Kappel nu ligger.

Herredet har senere fået adskillige åreladninger, værst vel nok i 1524, da Frederik I for at få sin krone sikret måtte indrømme det slesvigske ridderskab og prælaterne en birkeret for deres undergivne, således at herredet i slutningen af 1700-tallet alene kunne siges at omfatte jord i Sønder Brarup, Løjt og Tøsterup sogne, hvorfor der var etableret herredsfogedfællesskab med Füsing herred, der bestod af Brodersby, Torsted og Ulsnæs sogne. Hertil er kommet Arnis og efter 1800 igen Borne, Ravnkjær og Kappel, hvoraf en del senere blev udskilt som Kappel herred.

Det har været kendt, at herredets våben var en fisk, men tilsyneladende har det været forsvundet, for det ses ikke aftrykt noget steds.

I et tingsvidne dateret 26. oktober 1579, med nogen vidneafhøringer i striden mellem domkapitlet i Slesvig og familien Rumohr til Röest fandtes det ved en tilfældighed.

Aftrykket her er naturlig størrelse.

En fisk, sandsynligvis en sild over nogle bølger med inskription i mid-delalderlatinske bogstaver: [S I] G I L L U M S L E S H E R E D E

Indskriften er ikke anbragt sådan, at der dannes en naturlig afbrydelse, der kan vise op eller ned, hvis fisken skal svømme vandret, idet ordene i så fald kommer til at stå på den nederste højre halvdel, medens den øverste venstre del består af en ranke. Man kunne spørge, om fisken ikke skulle svømme under bølgerne, men det vil ikke passe med gællernes placering og den finne, der lige kan skimtes, ligesom det heller ikke passer med seglets anbringelse på tingsvidnet.

Et interessant moment i seglet er den danske tekst »Sles Herede«. Tingsvidnet starter »We Detlef Schröder hardesfoged i Schles Harde« ... så seglet må formentlig være betydeligt ældre end 1579.

Takket være overarkivar dr. Bruhn er der nu taget en afstøbning til Rigsarkivets samling.

F. S. Grove-Stephensen.

HENVISNINGER:

Landsarkivet på Gottorp acta C XIV nr. 6.

I. A. Schmidt: Slesvigs Land og Folk 1852.

Svend Aakjær: Kong Valdemars Jordebog.

J. F. Hansens Vollständige Staatsbeschreibung des Herzogthums Schleswig, Flensburg 1770.

BOGANMELDELSER

Peter Skautrup: Det danske Sprogs Historie IV. Gyldeandal.

Peter Skautrup har afsluttet sit storværk om det danske sprogs historie, hvis udgivelse har strakt sig over 25 år. Fjerde og sidste bind, der tager fat ved 1870, er udsendt nu den 3. maj.

Man behøver næppe at anbefale denne sproghistorie til sprogdyrkere, for de kender den. Men Skautrups værk rummer også stof for almindelige læsere. Foruden de dyberegående analyser giver det en bred skildring af den sproglige udvikling set på baggrund af landets historie og den almindelige samfundsudvikling, og mange afsnit vil specielt interessere sønderjyske læsere.

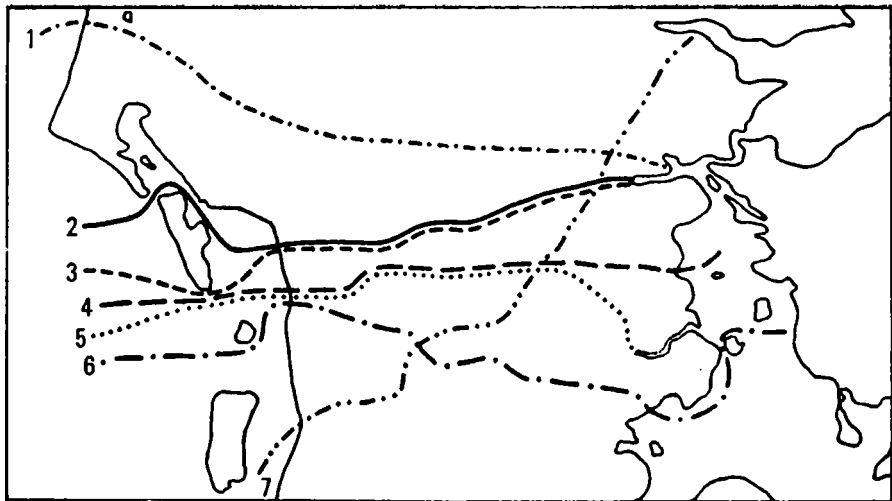
Brydningen mellem dansk og tysk er et væsentligt træk i det danske sprogs historie, men der går også sprogrænser

inden for det danske sprogområde. Det ældste danske dialektskel går ned gennem Storebælt, idet man vest for bæltet fik a-omlyden af u til o, illustreret af guldhornsindskriften om horna, der øst for Storebælt ville have heddet hurna.

Et andet dialektskel går ned gennem Lillebælt: hvor det hedder »jeg« og »jag« øst for, hedder det »a« og »æ« i Jylland (»ek« i guldhornsindskriften).

Et tredje dialektskel, kaldt »den berømteste dialektgrænse i Danmark«, går skråt sydøst ned gennem Jylland, fra Bulbjerg til Horsens fjord, og skiller vestjysk fra østjysk, nemlig områderne med henholdsvis foransat og efterhængt artikel.

Et fjerde hovedskel skiller sønderjysk fra nørrejysk. Der er ikke tale om et skarpt skel, men om et bundt af

Kort over grænseområdet mellem nørre- og sønderjysk.

grænselinier, som det fremgår af ovenstående illustration fra Skautrups værk. To grænselinier følger Kongeåen, to følger Ribe å. Fra Ribe udgår også en tredje grænselinie (illustrationens nr. 6) med et noget sydligere forløb, mod sydøst ned til Hoptrup-Vilstrup; det er den, der skiller 1. person pronomenerne »a« i Nørrejylland fra det sønderjyske »æ«. Den nordligste af skillelinierne i grænsebæltet (illustrationens nr. 1) går fra Kolding fjord til Varde; syd for denne linie har man tabt h i udtalen af hjem og hvem. Ejendommeligt nok har nørrejysk bevaret de ældste former, hvor det drejer sig om medlyde, men sønderjysk, hvor det gælder selvlyde.

Bag disse gamle dialektstel gemmer der sig stammeskel og befolkningsforskydninger, som man endnu er langt fra til at nå til klarhed over, så der er rigeligt med opgaver for kommende tiders arkæologer og sprogforskere.

Nu er dialekterne trængt. Vi ved, at sønderjyder ofte praktiserer tvesprogethed på den måde, at dialekten anvendes i familien og hjemstavn, men rigsmålet som hjælpesprog i offentligt samkvem. Men hvem vidste, hvad Skautrup fremhæver, at denne praksis

kun er karakteristisk for sønderjyder og bornholmere.

Og vi ved, at de sønderjyske købstæder har deres egne mål, men har vel ikke gjort os klart, hvor sjældent dette fænomen er, før vi i Skautrups fjerde bind, side 99 læser: »Ser vi bort fra de købstæder, hvor der endnu kan høres dialekt, nemlig de sønderjyske (med særprægede købstadmål) og bornholmske byer (vedrørende København henvises til side 110), er dialekterne nu udelukkende bondestandens mål.«

Med landbrugets aftagende betydning og den stigende bypåvirkning må man forudse, at dialekternes skæbne er beseglet. De overgår fra bondegården til studerekammeret. Fremtidens forskere kan ikke som professor Skautrup glæde sig over at have dialekter som levende virkelighed til inspiration. De må nøjes med båndoptagelser.

Skulle man ytre et ønske i forbindelse med Skautrups værk, går det i øvrigt på båndoptagelserne. Lydskrift og beskrivelse af lydfenomener er naturligvis udmærket for de trænede, men for andre ville det være en fordel at kunne købe et supplerende bånd med lydillustrationer til belysning af de vigtigste forhold.

bjs.

<p>Andels- Svineslagteriet i Kolding</p> <p>Grundlagt 1888</p>	<p>Grænselandets liv grænselandets sang</p> <p>møder De i</p> <p>Jydske Tidende</p> <p>Syd- og Sønderjyllands store blad</p>	<p>A. Nielsen & Co. A/S</p> <p><i>Nykøbing Falster</i></p> <hr/> <p>Lolland - Falsters Folketidende</p> <p><i>Stiftets største blad</i></p> <p><i>Nykøbing F.</i></p>
<p>Vestkysten</p> <p><i>Syd- og Vestjyllands største dagblad</i></p>		<p>Paul Thomsen</p> <p>Krusaa</p> <p><i>Kolonial, spirituosa, køkkenud- styr, trikotage, herreekvipering</i></p>
<p>Pindstrup Mosebrug</p> <p>SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK</p> <p>Telefon Pindstrup 13 og 18</p>		<p>Besøg landsdelens museer</p>
<p>ANDELSBANKEN</p> <p>Haderslev Aabenraa</p>		<p>Graasten Andelsslagteri</p>
<p>SKÆRBÆK BANK $\frac{1}{2}$</p> <p>Grundlagt 1920</p>		<p>Læs</p> <p>Dannevirke</p> <p><i>Sønderjyllands ældste blad</i></p>
<p>BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND</p> <p><i>Th. Laursens Bogtrykkeri</i></p> <p>Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50</p>		<p>Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole</p> <p><i>Brørup station</i></p>
<p>Sønderjyllands Kreditforening</p> <hr/> <p>Haderslev</p>	<p>Sønderjydsk Tæppefabrik</p> <p>A. R. Kjærby A-S <i>Højer</i></p>	<p>Graasten Bank $\frac{1}{2}$</p> <p>GRAASTEN</p> <hr/> <p>$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning <i>Frøavl & Frøhandel</i></p> <p>Aabenraa</p>
<p>Restaurant Grønsen</p> <p>C. Heiselberg Krusaa</p>	<p><i>Hejmdals</i></p> <p>BOGTRYKKERI</p> <p>AABENRAA TLF. (046) 2 31 32</p>	<p>Spare- og Laanekassen for Hobro og Omegn</p>

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

Sønderborg
GARN

ORBESEN

Stormagasin

HADERSLEV

DEN NORDSLESVIGSKE

FOLKEBANK

AKTIESELSKAB

AABENRAA

KONTORMØBLER

P. J. SCHMIDT A/S

Vojsens - Telefon (045) 4 12 26*

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christiansen,

Brorsonsvej 37, Tønder.

Viceskoleinspektør Chr. Stenz,

Tøndervej 173, Abenrå.

Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.

Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder

3 eller 5 mdr. fra november ell. januar

Sommerskole for unge mænd og kvin-

der, 3 ell. 5 mdr. fra maj. Axel Nielsen

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

M. Schaumanns Klædefabrik A/S

Afd. for kemisk rensning TRYLIN

Haderslev

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/5 • VOJENS